

Véronique De Tier, Silvia Weusten en Jacques Van Keymeulen

**(Limburgse) Dialecten digitaal.
Drie digitaliseringsprojecten van Variaties vzw. Koepelorganisatie
voor dialecten en oraal erfgoed in Vlaanderen.**

1. INLEIDING

‘Variaties vzw. Koepelorganisatie voor dialecten en oraal erfgoed in Vlaanderen’ werd opgericht in 2006 binnen het cultureel-erfgoeddecreet. Variaties vzw. ondersteunt, stimuleert en coördineert vrijwilligerswerk rond dialecten en oraal erfgoed. De organisatie verzamelt en ontsluit publicaties, opnames, onderzoeksresultaten en bestaand bronnen-materiaal in verband met dialecten en brengt de dialecten in Vlaanderen onder de aandacht van een groter publiek. Ook stimuleert en ondersteunt Variaties vzw. het onderzoek naar taalvariatie in Vlaanderen.

In de ruim vijfjarige werking van deze koepelorganisatie is een aantal projecten opgestart op eigen initiatief of in samenwerking met andere partijen. In wat volgt, worden drie projecten toegelicht waarin ook Limburgse taalvariatie een rol speelt of zal spelen: de *Woordenbank van de Nederlandse Dialecten*, *Stemmen uit het verleden* en *Spraakma(k)kers. Limburg in Taalvariatie*.

2. WOORDENBANK VAN DE NEDERLANDSE DIALECTEN

Het project *Woordenbank van de Nederlandse dialecten* startte in 2009. Het is een ambitieus project waarin een groot aantal amateurdialectwoordenboeken zullen worden gedigitaliseerd en ontsloten.

De doelstelling is het valoriseren van lokale en regionale dialectwoordenboeken die door dialectliefhebbers zijn samengesteld, door ze in een efficiënt doorzoekbare database onder te brengen, die beschikbaar zal worden gesteld voor het grote publiek op de website www.woordenbank.be.

In de amateurlexicografie – de dialectwoordenboeken die zijn geschreven door dialectliefhebbers en niet de wetenschappelijke regionale woordenboeken en de woordenboeken van het Nederlands die aan wetenschappelijke instituten en universiteiten zijn gemaakt – zijn twee periodes te onderscheiden. De regionale dialectwoordenboeken van einde negentiende-begin twintigste eeuw hadden de bedoeling de rijkdom van de volkstaal te demonstreren. De woordenboeken zijn allemaal vrij van rechten, maar oud en dus alleen beschikbaar op papier en nauwelijks te vinden voor een geïnteresseerde dialectliefhebber. Vanaf de jaren 70 van de twintigste eeuw zien we in Nederlandstalig België de zogenaamde dialectrenaissance aan kracht winnen. Op dat ogenblik – het einde van de twintigste en het begin van de eenentwintigste eeuw – ontstaan er in het hele Nederlandse taalgebied steeds meer nieuwe lokale dialectwoordenboeken. De heropleving betreft niet zozeer de dialecten zelf, maar wel de belangstelling ervoor. Vanaf die periode worden er heel wat lokale woordenboeken gemaakt. Deze woordenboeken zijn zeer geliefd bij

het lokale publiek, maar zijn vrij vaak vlug uitverkocht en dus slechts beperkt raadpleegbaar. Om ervoor te zorgen dat deze woordenboeken niet in de vergetelheid terechtkomen, probeert Variaties de auteurs van deze woordenboeken te contacteren en hun te vragen om hun materiaal ter beschikking te stellen van het project *Woordenbank van de Nederlandse Dialecten*.

Zodra de toestemming door een auteur gegeven wordt, kan het betreffende woordenboek gedigitaliseerd worden en verder verwerkt voor opname in de database. De auteurs zelf krijgen hun woordenboek achteraf in een pdf-versie en in een word-versie. Sommige auteurs overwegen soms een herdruk, maar omdat hun materiaal niet digitaal beschikbaar is of was, is dat niet altijd evident.

The screenshot shows a search results page titled 'Zoekresultaten'. It lists several entries for the search term 'viooltje'. Each entry includes the source (author and title), the original dialect word, the vernederlandsing (Dutch equivalent), and the A.N.-zoekterm (search term in the database). The entries are:

- P.J. Cornelissen & J.B. Vervliet (1899-1906).** *Idioticon van het Antwerpsch Dialect (Stad Antwerpen en Antwerpsche Kempen)*. Gent: Siffer, 1514 p. **Origineel trefwoord:** fiolet **Vernederlandsing:** violet **A.N.-zoekterm:** viooltje
FIOLET, znw., v., vrklw. *fioletteke(n)*. - Violet, viooltje, Fr. *violette*. Fiolettekens plukken. 'Nen bos fioletten.
- De Bruyne, C. & Bauwens, F. (1998).** *Den Dikken Baens. Diksjonêer van de Bèerlêrse Sprouk*. Berlare: Heem- en Oudheidkundige Kring, 261 p. **Origineel trefwoord:** violet **Vernederlandsing:** violet **A.N.-zoekterm:** viooltje
VIOLET, znw., v. - Viooltje, Fr. *violette*, Lat. *Viola*, *Viola odorata*.
- De Bruyne, C. & Bauwens, F. (1998).** *Den Dikken Baens. Diksjonêer van de Bèerlêrse Sprouk*. Berlare: Heem- en Oudheidkundige Kring, 261 p. **Origineel trefwoord:** violetjen **Vernederlandsing:** violetje **A.N.-zoekterm:** viooltje
violetjen viooltje
- Cuppens, C. e.a. (2004).** *Zoëi plat as eine bôgg'se kook*. Bochofter woordenboek. Bocholt, Cultuurraad en Gemeentebestuur van Bocholt, 390 p. **Origineel trefwoord:** fiejuuëlke **Vernederlandsing:** viooltje **A.N.-zoekterm:** viooltje
fiejuuëlke - viooltje (bloem)
- Castermans, J. e.a. (2000).** *Diepenbeeks. Eigenwoordig en eigenzinnig*. Diepenbeek: Heemkundige Kring Diepenbeek, 437 p. **Origineel trefwoord:** flètsje **Vernederlandsing:** fletje, violetje **A.N.-zoekterm:** viooltje

Afb. 1: een gedeelte van de zoekresultaten met de zoekfunctie 'viooltje'.

Als het dialectwoordenboek is nagelezen en gedigitaliseerd, kan het geïmporteerd worden in de database. Daarna kan in de database een verdere verrijking van het materiaal gebeuren om het zoeken te vergemakkelijken. Sommige auteurs gebruiken immers een dialectspelling voor de trefwoorden, waardoor het opzoeken moeilijk wordt voor iemand die niet uit het betreffende dialectgebied komt. Door het toevoegen van vernederlandsingen (het dialectwoord wordt geschreven zoals het in het Nederlands zou worden geschreven) en zoektermen in het Algemeen Nederlands

(een AN-woord voor het begrip), wordt gericht zoeken mogelijk. Het Diepenbeekse *flètsje* krijgt als vernederlandsingen zowel *fletje* als *violetje* en als zoekterm *viooltje*. Wie dus alle woorden voor *viooltje* wil kennen, kan via de zoekterm in het A.N. vinden in welke dialectwoordenboeken een woord voor *viooltje* is opgenomen en wat dat woord dan is (*fiejuuëlke*, *flètsje* enz., zie afb. 1) Maar ook iemand die wil weten wat een *fletje* of een *violetje* is, kan via deze zoekterm te weten komen wat de betekenis is in de diverse opgenomen woordenboeken. Op die manier zorgen de zoekfuncties voor een betere ontsluiting. Uiteraard kan er ook op het hele woordenboekartikel gezocht worden, wat vooral handig is bij een eerste zoektocht naar informatie. (Zie de voorlopige versie van de website op www.woordenbank.be).

Door het bij elkaar brengen van de dialectwoordenboeken op één plaats, wordt het werk dat de dialectliefhebbers hebben geïnvesteerd in hun dialectwoordenboeken ontsloten voor een groter publiek dan nu het geval is. Uiteraard gebeurt dit steeds met bronvermelding en kunnen de woordenboeken niet zomaar gedownload worden.

De woordenbank van de Nederlandse dialecten is een ambitieus project, dat met veel hulp van vrijwilligers moet worden gerealiseerd. Wat nu op het internet te vinden is, is nog geen definitieve verzameling maar werk in uitvoering. Met de hulp van enkele vrijwillige medewerkers hoopt Variaties vzw binnenkort per provincie minstens twee woordenboeken volledig te kunnen aanbieden en op langere termijn hoopt Variaties een mooie spreiding per provincie te kunnen realiseren. Op dit ogenblik geldt dat al voor de West-Vlaamse dialectwoordenboeken. Door een substantiële subsidie van de provincie West-Vlaanderen konden al heel wat woordenboeken worden gedigitaliseerd. In juli 2013 keurde ook de provincie Limburg een subsidie goed voor het opnemen van enkele Limburgse woordenboeken in de database. Variaties vzw. hoopt dat andere provincies op termijn dit voorbeeld volgen. Voor Limburg is een eerste aanzet gegeven met het Diepenbeeks woordenboek. Dat kon via een project van de Vlaamse gemeenschap en met hulp van de Heemkundige Kring van Diepenbeek. Het project van Variaties heeft blijkbaar inspirerend gewerkt aan het Meertens Instituut in Nederland, waar men onlangs gestart is met een gelijkaardig project voor de amateurwoordenboeken in Nederland.

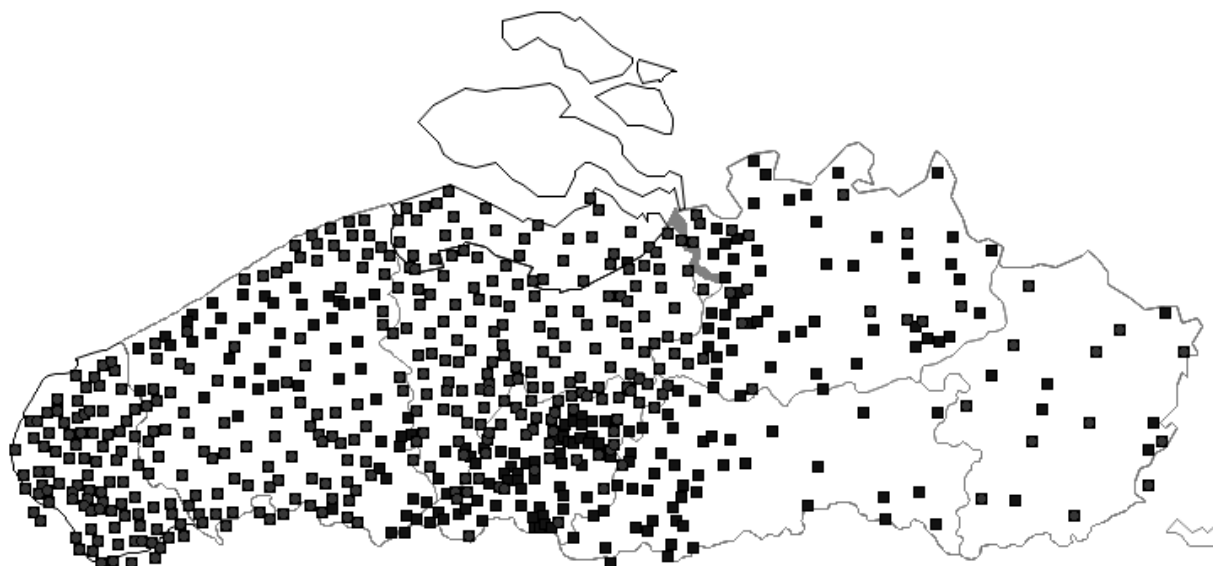
3. STEMMEN UIT HET VERLEDEN

Het project *Stemmen uit het verleden. Ontsluiting van dialectopnames uit de jaren 60 en 70* heeft als doelstelling om oude dialectopnames te ontsluiten en op het internet aan te bieden. *Stemmen uit het verleden* is een vervolg op de museumopstelling in het Huis van Alijn in Gent, De Taalkamer. In deze museale opstelling zijn korte fragmenten te horen uit diverse dialecten. Enkele jaren geleden heeft het Meertens Instituut een gelijkaardige bandenverzameling van de Nederlandse dialecten online geplaatst. Het project kreeg de naam *Soundbites*. De reacties van het grote publiek zijn zeer positief. Mensen herkennen de taal van hun ouders en dat lokt soms heel emotionele reacties uit.

Aan de Universiteit Gent bestaat er een uitgebreide verzameling dialectopnames op geluidsbanden. Voor de vijf Vlaamse provincies, Zeeuws-Vlaanderen en Frans-Vlaanderen zijn er in totaal 755 banden, waarvan er ondertussen 505 gedigitaliseerd zijn. Deze bandopnames zijn in de jaren 1960 en 1970 gemaakt voor weten-

schappelijke doeleinden. De banden zijn – zeker in niet-gedigitaliseerde vorm – moeilijk te gebruiken en daardoor is er nooit veel mee gebeurd in het verleden. Ook is heel slecht bekend waarover de sprekers het eigenlijk hebben – dialectologen hadden immers geen belangstelling voor de inhoud van de gesprekken. Nochtans staat er een schat aan informatie op deze geluidsbanden, die voor de erfgoedsector heel interessant kan zijn.

Die geluidsbanden zijn slecht of niet ontsloten: de metagegevens (d.w.z. de fiches met gegevens omtrent de sprekers) zijn niet gedigitaliseerd en ook niet in een databank opgenomen; de gespreksonderwerpen van de sprekers werden niet of maar zeer gedeeltelijk genoteerd. De banden zijn bovendien niet allemaal gedigitaliseerd en zijn maar zeer gedeeltelijk getranscribeerd. Het grootste manco is echter dat de verzameling lang niet volledig is (niet voor elke plaats is een dialectopname gemaakt; voor sommige plaatsen bestaan er wel verschillende opnames). De doelstelling van de samenstellers van de verzameling in de jaren 60, nl. het documenteren van de lokale spraak van elke Vlaamse (deel)gemeente, is bijlange na niet bereikt. Voor heel Limburg zijn er bijvoorbeeld maar 21 banden voorhanden voor 19 plaatsen.

Afb. 2: Spreiding van de dialectopnames die anno 2013 digitaal beschikbaar zijn

Deze dialectologische bandencollectie uit de jaren 60 en 70 is van zeer grote waarde voor de erfgoedgemeenschap, zowel op taalkundig als op historisch vlak: ze documenteert niet alleen de oudste taallaag in Vlaanderen, maar bevat ook de levensgeschiedenissen (en andere informatie) van laaggeschoolde, ongeletterde mensen. De bandenverzameling is grotendeels in de jaren 60 aangelegd, bij de oudste generatie van honkvaste, laag opgeleide zegslieden. Vele banden zijn ongeveer een halve eeuw oud; vele zegslieden zijn nog in de negentiende eeuw geboren. De oudste informant is geboren in 1871.

Variaties vzw. wil in samenwerking met de vakgroep Taalkunde (afdeling Nederlands) van de Universiteit Gent van deze verzameling een (digitale) inventarisatie maken van wat voorhanden is om daarna met kennis van zaken de verzameling te kunnen ontsluiten (en later misschien aanvullen). Dit sluit aan bij de doelstelling om academische kennis te populariseren en bestaande collecties voor een groot publiek te ontsluiten. Het doel is om een deel van de gedigitaliseerde banden van steekwoorden te voorzien, een korte inhoud op te stellen en trefwoorden/korte inhouden in een database in te voeren.

Dit project moet resulteren in het inventariseren van de metagegevens en het inhoudelijk ontsluiten van een aantal magneetbanden via digitalisering, om ze op die manier ter beschikking te kunnen stellen van het erfgoedveld. Ze zijn orale bronnen voor de 'geschiedenis van de alledaagsheid' en behoren zowel tot het terrein van de dialectologie als van de mondelinge geschiedenis (hoewel ze niet tot stand zijn gekomen met de mondelinge geschiedenis als doel). De relatief spaarzame gegevens omtrent de inhoud die reeds voorhanden zijn (op de papieren fiches), wettigen de hoop dat er sprake is van inhoudelijke 'reeksvorming'. In Frans-Vlaanderen werd blijkbaar vrij systematisch gepeild naar de taaltoestand en de situatie van het Vlaams; in de Westhoek werden verhalen verzameld van soldaten uit de Eerste Wereldoorlog. Wegens de eis van honkvastheid en lage scholing kwamen de dialectologen die de opnames superviseerden dikwijls bij de boerenbevolking terecht; daardoor gingen veel gesprekken over traditionele landbouwmethodes of technieken van (agrarische) traditionele ambachten.

De metadata (= de gegevens omtrent de spreker) van de banden en de samenvattingen van de inhoud zullen in een database worden ingevoerd, die gemakkelijk doorzocht kan worden. De samenvatting van de inhoud van een band zal o.a. bestaan uit een aantal steekwoorden, die in de loop van het project gestandaardiseerd zullen worden, zodat zoekmachines de database kunnen doorzoeken en banden kunnen selecteren.

De verzameling banden zoals ze nu bewaard wordt op de Universiteit Gent is kwetsbaar aangezien ze zo uniek is en niet bewaard wordt volgens de geldende conserveringstechnieken. Digitalisering is dus absoluut noodzakelijk, omdat de kwaliteit van de banden door de tijd heen sterk achteruit kan gaan.

In het project *Stemmen uit het verleden* komen de oostelijke dialecten helaas maar weinig aan bod; er zijn gewoonweg weinig banden voorhanden. Het waren immers vooral studenten van de Universiteit Gent die jaren geleden een goede informant zochten in hun geboortedorp. Het aantal studenten uit Limburg was zeker een heel stuk kleiner dan die uit Oost- of West-Vlaanderen. Gelukkig bestaan er ook andere collecties zoals die van John Lenaerts, een Limburger die enkele jaren geleden op eigen initiatief in heel wat Limburgse dorpen een dialectopname maakte. Zijn collectie wordt binnenkort ten dele ontsloten via erfgoed plus van de provincie Limburg. Die collectie is echter op een iets andere manier opgebouwd.

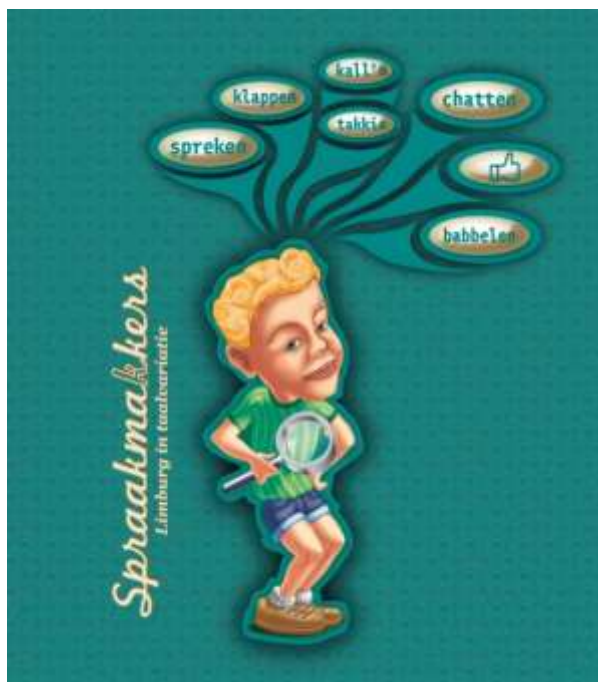
4. SPRAAKMA(K)KERS. LIMBURG IN TAALVARIATIE

Een laatste project dat Variaties vzw. onder haar hoede heeft, is *Spraakma(k)kers. Limburg in taalvariatie*. In tegenstelling tot de vorige twee projecten, is dit een project dat alleen Limburg als onderwerp heeft, maar eventueel later kan worden uitgebreid naar de andere provincies.

Hoe wordt er in de klas, op het werk of thuis aan de keukentafel gesproken? Welke woorden gebruiken Limburgers op een sollicitatiegesprek of aan de schutting bij het maken van een praatje met de buurman? Hoe vertelt een Limburger zijn of haar kind of kleinkind een verhaaltje voor het slapen gaan of hoe legt hij een vreemde de weg uit naar Brussel? Wordt er thuis Inuktitut of Swahili of juist een eigen variant van de Noord-Limburgse tussentaal gesproken? Het project *Spraakma(k)kers. Limburg in Taalvariatie* is een erfgoedproject dat het antwoord op al deze vragen probeert te achterhalen.

Samen met de Limburgse erfgoedcellen (de Erfgoedcel Mijn-Erfgoed, de Erfgoedcel Hasselt, de Erfgoedcel Haspengouw, Erfgoed tussen Maas en Kempen), Variaties vzw. (Koepelorganisatie voor Dialecten en Oraal Erfgoed in Vlaanderen), FARO (Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed) en het Openluchtmuseum Bokrijk gaat het Provinciaal Centrum voor Cultureel Erfgoed met het project *Spraakma(k)kers. Limburg in Taalvariatie* op zoek naar de grote schat aan taalvariatie in Belgisch-Limburg.

Het doel is om zoveel mogelijk verschillende taalvariëteiten (denk aan dialecten, standaardtaal, tussentaal, citétaal, jongerentaal, straattaal, thuistaal, vaktaal, gebarentaal enz.) te verzamelen en vast te leggen met de hulp van vrijwilligers en organisaties en die op het internet (op de website www.spraakmakers.be) voor het grote publiek te ontsluiten. Het gaat dus om enerzijds een inventarisatie en anderzijds – als gevolg daarvan – om een publieke ontsluiting van deze inventarisatie. Het streven is om te laten zien dat taalvariatie onderdeel is van het cultureel erfgoed van Belgisch-Limburg. Het doel is dus om een bewustwordingsproces op gang te brengen omtrent taalvariatie als een wezenlijk onderdeel van het immaterieel cultureel erfgoed. Het project moet taalvariatie breed onder de aandacht brengen en de mensen doen stilstaan bij het belang van het beheersen en gebruiken van diverse taalvariëteiten in hun eigen leven, bij de grote diversiteit aan taalvariëteiten die in een regio zoals Limburg voorkomen en bij de erfgoedwaarde die elk van die variëteiten heeft.

Afb. 3: Mascotte van *Spraakma(k)kers*

Spraakma(k)kers is een erfgoedproject waarbij de Limburgers aangesproken worden om hun eigen taalgebruik en hun taalervaringen te delen. Alle Limburgers, ongeacht leeftijd, afkomst, beroep en geslacht, worden uitgedaagd en krijgen de kans om hun eigen taalvariatie te tonen en de diversiteit van taalvariatie in kaart te brengen en op de kaart te zetten. Vrijwilligers wordt gevraagd om hun eigen taalvariëteit(en) op te sporen en als geluidsopnames of videofilmmpjes vast te leggen. Het eigen taalgedrag en taalgebruik in verschillende situaties staat centraal. Denk hierbij aan het verschil in taalgebruik op school, op straat, thuis, in het openbaar, bij de dokter.

Op dit ogenblik is al heel wat materiaal verzameld. De resultaten zijn te bekijken op de projectwebsite www.spraakmakers.be. Een mooie mix van oud en nieuw materiaal vult de website. Oud materiaal in de vorm van opnames uit de dialectbandencollectie van de Universiteit Gent (zie boven) en van John Lenaerts, uit het Radio-2-archief, uit heemkundige collecties en uit mijnwerkersmateriaal. Het nieuwe materiaal is opnamemateriaal gemaakt in 2012 door o.a. *Movin'grip*. Deze collectie laat een breed palet aan alledaagse taalvariatie zien.

5. BESLUIT

Variaties vzw. Koepelorganisatie voor dialecten en oraal erfgoed in Vlaanderen hoopt met deze drie projecten een wezenlijke bijdrage te leveren aan het duurzaam ontsluiten van dialectmateriaal uit Limburg en daarbuiten, zowel uit geschreven als gesproken bronnen.